

Krasnodębski, Dariusz; Ryżewski, Grzegorz

Dzieje i zabytki Mielewszczyzny

"Biuletyn Konserwatorski Województwa
Podlaskiego", 21, 2015, s. 199-213

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DARIUSZ KRASNODEBSKI

Warszawa

GRZEGORZ RYŻEWSKI

Białystok

Dzieje i zabytki Mielewsczyny

Mielewsczyna (dawniej Milewsczyna) to nazwa kolonii wchodzącej w skład gminy Korycin, powiatu sokólskiego, województwa podlaskiego. Nazwę swą miejscowość zawdzięcza pierwszym posesorom na prawie dożywotnim – Milewskim. Końcówka *-szczyzna* świadczy o statusie prawnym tych ziem, a więc o tym, że były to grunta królewskie nadane Milewskim w dzierżawę, a nie ich posiadłość dziedziczna. Ziemie takie, o ile wcześniej nie miały swojej nazwy, otrzymywały ją od nazwiska posesora-dzierżawcy. Oprócz Milewsczyny możemy tu wymienić nieodległą Aulakowszczyznę (od Piotra Aulaka), Gorszczyznę (dawniej też Górsczczyznę od Górskich), Głębozczyznę (od Głębockich), Wroczyńszczyznę (od Wroczyńskich), czy Laudańszczyznę należącą do Jawdyńskich i zwaną w źródłach historycznych Jawdyńszczyzną, ale później (tak jak w przypadku Milewsczyny – Mielewsczyny) zniekształconą na Laudańszczyznę¹.

Osoby posiadające takie królewskie dzierżawy zwano dożywotnikami lub donatariuszami. Mianem tym określano w dokumentach historycznych osoby trzymające ziemie królewskie (królewsczyny), na mocy przywileju monarszego z powinnością opłacania odpowiedniego czynszu i prawem korzystania z dobrodziejstw i zysków płynących z gospodarowania. Tak więc były to dzierżawy, które panujący nadawał zasłużonym osobom, swoim stronnikom lub opozycjonistom, aby przeciągnąć ich na własną stronę. Było to ważne narzędzie sprawowania władzy i jednania sobie zaplecza politycznego i wierności. Posiadłości takie mogły być odsprzedawane, wydzierżawiane, przekazywane w spadku, posagu itp. tylko za zgodą króla (konsens) jako ich właściciela².

Mielewsczyna początkowo była integralną częścią dóbr (dzierżawy dożywotniej) Rudka. Co najmniej od 1632 roku dzierżawa ta należała do Milewskich. W 1670 roku posydowną ją Krzysztof Milewski. Wówczas mierzyła ona 5 włók, 7 morgów i 12 prętów gruntu³. Krzysztofa Milewskiego wzmiankuje się jako dzierżawcę Rudki również w 1676 roku⁴. Wyraźnym śladem po Milewskich jest właśnie położona na wschód od Rudki osada Milewsczyna (dziś Mielewsczyna). W 1784 roku odnotowano ją jako młyn i tartak należący do klucza kumiańskiego⁵. Wcześniej młyn ten przynależał do dzierżawy Rudka, co wyraźnie zaznaczono w inwentarzach z lat 1700, 1712 i 1720⁶. Podobno wydzielenie Milewsczyny z dzierżawy Rudka miało miejsce

w 1633 roku. Rudką w 1690 roku władał Aleksander Kazimierz Stocki⁷. W 1693 roku Konstancja z Mroczków, 1° v. Krzysztofowa Milewska, 2° v. Hiacyntowa Głębocka wyrobiła u króla konsens na te dobra na rzecz Stefana i Konstancji z Libickich Głębockich⁸. Stefana Głębockiego, skarbnika łukowskiego, a potem podkomorzego derpskiego odnotowano jako posesora Rudki w 1700, 1708 i zdaje się, że w 1712 roku⁹.

W 1700 roku komisarze sprawdzający przywileje królewskie na posiadane przez szlachtę ziemie pisali: *Prawo jmp. Głębockiego skarbnika łukowskiego. Było nam imieniem jmp. Stefana Głębockiego produkowane prawo na wioskę Rudkę to jest przywileje dawne Zygmunta, Władysława, Kazimierza królów po rusku pisane et sub sequentor: Przywilej śp. Króla Michała confirmationis tychże dawnych przywilejów na włók 5 i trzy morgi Rudka nazwane w kluczu kumialskim. Item 4 morgów gruntu paszniego także sianożęci Stawskie nazwanej morgów 4 i prętów 12. Item na dwa młyny 1 mączny, drugi rudny na rzece Kumiale z wolnym łowieniem ryb na swoją potrzebę na stawku tamże przy młynach także z wolnym drew na opał z puszczy zażywaniem cum libertatione od mliwa dworskiego salvo. Jednak z tych włók i młynów po złotych 60 annuo censu w Warszawie die decima Aprilis anno millesimo sexcentesimo septuagesimo [10 IV 1670] otrzymany in persona jmp. Mielewskiego i małżonki jego wyprawiony. Po tym przywilej konsensu najjaśniejszego śp. Króla JM Jana III jejmp Konstancji z Mroczków primi voti pomienionego jmp. Milewskiego et secundi jmp. Hiacyntego Głębockiego małżonce pozostałej wdowie na ustąpienie pomienionego prawa na dobra Rudkę cum attinentis według dawnych przywilejów in personas jmp. Stefana Głębockiego, skarbnika łukowskiego i Konstancji Libickiej małżonków anno millesimo sexcentesimo nonagesimo tertio [1693] otrzymany z podpisem jmp. podskarbiego nadwornego koronnego produkowany. Tandem przywilej confirmationis najjaśniejszego króla JM szczęśliwie panującego na wioskę Rudkę cum libertati czynszu płacenia z pomienionych włók, młyna i spustu stawu (który sobie dwór kumialski pretendował) ad tempora vita in personas tychże ichmpp. Głębockich małżonków w Warszawie die tertia February anno millesimo sexcentesimo nonagesimo octava [3 II 1698] uproszony z podpisem skarbowym zupełnym produkowany, których praw i przywilejów sąd nasz komiarski circum stantias et qualitates distincte uważywszy co się tknie additamente libertacji od płacenia czynszu one pro invalida deklaruje. Co się tknie dóbr superius wyrażonych dawnymi przywilejami konferowanych i od najjaśniejszego majestatu JKM konferowanych sand tenże ulteriolem cognitionem et decisionem onych exrationibus do kamery skarbu JKM odsyła¹⁰.*

W 1712 roku rewizorzy zapisali: 5 i ½ włóki. *Jmp. Głębocki z Rudki za przywilejem JKM libertowany gdzie jest młyn o dwu kołach, a spust do dworu należał i budowanie upustów trzech teraz dwór od budowania upustów uwolniony, a jmp. Głębockiemu spust we trzy lata (...) zł. 300 czyniący konferowany od którego quondam czynszu z młynu excepto upustu należało zł. 60¹¹.*

W 1720 roku dzierżawcą dóbr Rudki (częścią których była Mielewszczyzna) był już pewnie syn Stanisława, skarbnika łukowskiego, który zeznał, że po śmierci ojca nie otrzymał na Rudkę przywileju królewskiego: *Rudka. Jmp. Głębocki włók 5 ½ in simili prawa nie produkował, bo też post decessum rodzica swego na swą osobę nie otrzymał, do której to Rudki secundum (...) extincti juris należał młyn o dwóch kołach i staw ac tandem w roku 1714 spust tego stawu ex nulla possessione odebrany i do prowentów skarbowych inkorporowany. Co trzy lata circiter złotych 300 czyniący. Teraz jmp. Głębocki ze młyna płaci zł 60. Ale i ten młyn jako post extinctum ius do prowentów skarbowych obróciwszy, z którego ad minimum złotych 150 intraty być może corocznie, z gruntu samego impositio census do dyspozycji skarbu JKM reservatur¹².*

Podskarbi Antoni Tyzenhauz, obejmując zarząd ekonomii grodzieńskiej w 1765 roku, podzielił ziemie ekonomiczne na gubernie, a te na klucze, w skład których wchodziło po kilka wsi. Poodbierał on też szlachcie większość ziem, które dzierżyła ona na prawie dożywotnim i wcielił je do skarbu¹³. Tak stało się z dzierżawą Rudka i Milewsczyczyną, jak wynika z opisu parafii korycińskiej, gdzie pleban koryciński ks. Józef Świeżyński zapisał: *Milewsczyczyna młyn i tartak klucza JKM kumialskiego, na wschodzie zimowym pół ćwierci mili oraz Rutka wieś JKM klucza kumialskiego na wschodzie zimowym kroków dwa tysiące od kościoła*¹⁴.

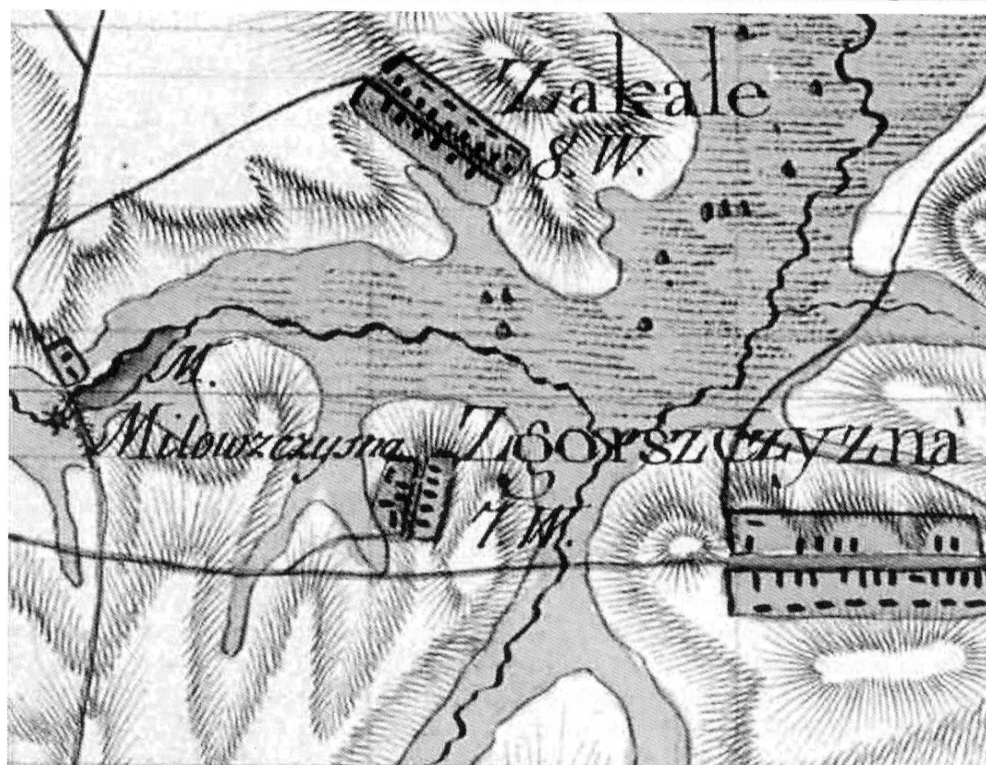
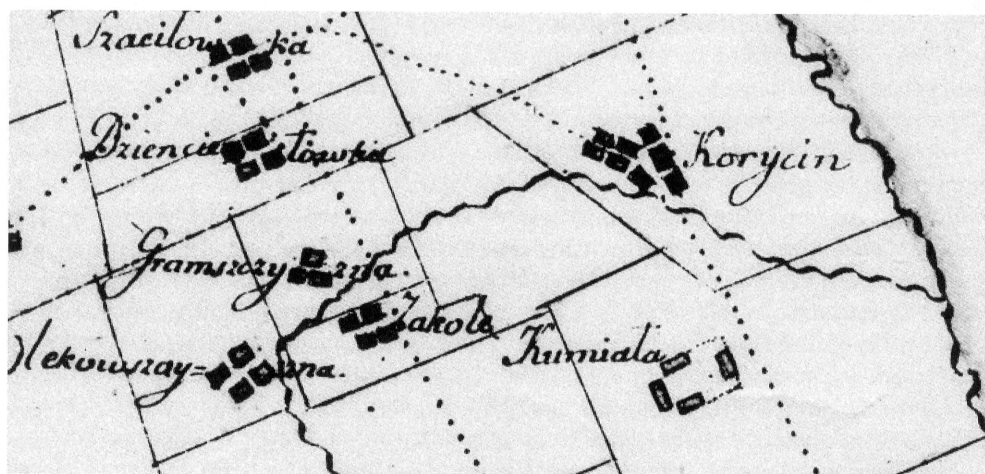
Inwentarz z 1786 roku, opisujący zabudowania należące do dworu kluczowego w Kumiale, stwierdzał: *Młyn milewsczyczński na planie nowej podmurowany, gontami kryty, mający w sobie drzwi dwoje na zawiasach, podłoga z tarcic, okien pobitych 3, kół wodnych dwie, palczastych dwie, wałów 2 na wałach ref 11, soplów 4, wrzecion dwie, sześcierni dwie, na sześcierniach ref 4, paprzyć dwie, panewek dwie, kamieni 4, w kamieniach ref dwie, wałek pytłowy okuty 1, korców 2, skrzyń dwie, przy skrzyniach szafarnia do zboża okuta jedna, miarka jedna, zamek wiszący 1, winda jedna, lina jedna, wał 1, na wale ref dwie, soplów 2. Wchodząc do budynku mieszkalnego drzwi na zawiasach z klamką, podłoga z tarcic, okien z okuciem potłuczonych dwie, piec z kafel szarych z kominkiem, druga izdebka z kominkiem, kuchnia murowana, komin nad dach wyprowadzony, alkiejryków 2. Drzwi na zawiasach dwoje, okien dwoje*¹⁵.

Tartak milewsczyczński, pruskim wiązaniem gontami kryty, tarcicami w części kochowany, mający w sobie koło wodne z wałami, na wale ref 6, soplów 2, koło palczaste duże jedno, w nim klamrów 24, szworniów 56. Klamerek małych 90, kół sosnowych na jednym wale 2, ref 12, korbów dwie, szworniów ośm, kół do dyszlów 2, na dyszlach capów 7, ref 17, do kop uchów 4, do uch szworniów 12, na górze kół palczastych dwie, na wałach ref 16, szworniów 8, soplów 4, kół żelaznych dwie. Wałów 2, ref 4, klamerek 4, na ramionach klamerek ośm, probojów 2, pił ośm, na wałkach dwudziestu ośmiu, do cewów ref 4, soplów 4, korbów do nakręcania kół żelaznych 2, klucz żelazny 1, klamrów do drzewa 10, napilników 2, młot żelazny 1, pił poprzecznych 5, nitów do pił ośm, windów dwie, lin dwie, soplów 4, ref 4, wodców, od cambrow 2, kołek bursowanych 3, kół palczastych 3, wodne jedno¹⁶.

Karczma milewsczyczńska, słomą kryta, reperacji potrzebująca, przy niej sień mała do której wrót dwoje, izba mająca w sobie drzwi dwoje na biegunach, okien ordynaryjnych 3, piec z kafel prostych i kominek z gliny ulepiony, nad dach wyprowadzony. Z tej izby komora mająca drzwi na biegunie i okno proste, jedno. Browar dranicami kryty, wrota do niego na biegunie¹⁷.

W 1790 roku odnotowano w kluczu kumialskim: *wieś Zgorszczyna z młynarzem na uroczysku w Milewsczyczynie*¹⁸ – dymów ciągłych (zobowiązanych do pańszczyzny) 5, zaś rok później zapisano: *Zgierszczyna z młynem w Milewsczyczynie i również wykazano taką samą liczbę dymów*¹⁹. Można jeszcze dodać, że te dymy były zamieszkałe według taryfy 1789 roku przez 12 osób²⁰.

Po trzecim rozbiórze Polski w 1795 roku Prusacy utworzyli na zabranych ziemiach departament białostocki prowincji Prusy Nowowschodnie, w skład którego weszły omawiane tereny. Departament białostocki podzielony został na 10 dystryktów, zwanych też powiatami²¹. W tej liczbie znalazł się dystrykt dąbrowski (obejmujący omawiane tereny), który tak opisano w odpowiednim cyrkularzu: *Dystrykt dąbrowski zawiera w sobie całą część powiatu grodzieńskiego od Janowa do Sokółki, aż do Augustowa i Grodna rozciągając się, a kasa w Dąbrowie wyznaczona*²².

Rządy Prusaków nie trwały długo. W 1807 roku Napoleon z ziem drugiego i trzeciego zaboru pruskiego utworzył Księstwo Warszawskie, a wschodnią część departamentu (jako obwód białostocki) na mocy porozumienia między Francją a Rosją w Tylży oddał carowi. Obwód białostocki obejmował powiaty: białostocki, bielski, sokólski i drohiczyński. Północna i zachodnia granica obwodu biegła wzdłuż Biebrzy, Narwi, Mieni i Nurca i stała się do 1915 roku granicą między Cesarstwem Rosyjskim (tereny na południe od Biebrzy) a Księstwem Warszawskim

1. Mielewszczyzna
na mapie ekonomii
grodzieńskiej z 1781 r.
Mielewszczyzna on
a map of the Grodno
royal economy
(a territorial-admin-
istrative unit) from
1781.

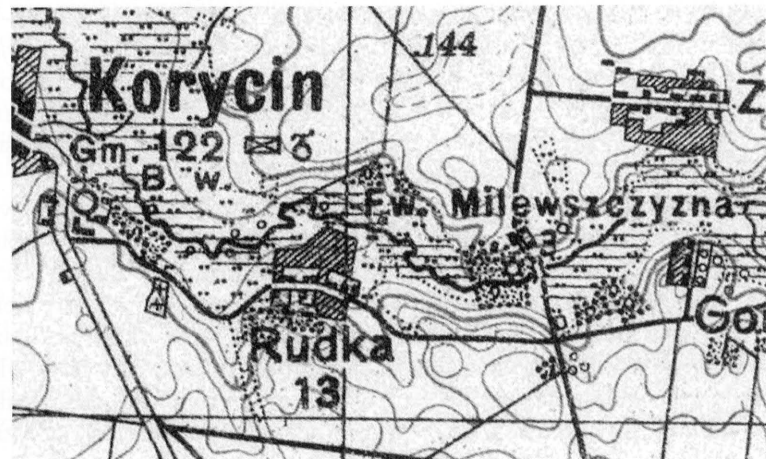

2. Mielewszczyzna
na mapie pruskiej
z ok. 1800 r.
Mielewszczyzna
on a Prussian map
from about 1800.

3. Mielewszczyzna
na mapie rosyjskiej
z 1866 r.
Mielewszczyzna
on a Russian map
from 1866.

4. Mielewszczyzna
na mapie rosyjskiej
z 1915 r.
Mielewszczyzna
on a Russian map
from 1915.

5. Mielewszczyzna
na mapie polskiej
z 1930 r.
Mielewszczyzna
on a Polish map
from 1930.

i następnie Królestwem Polskim tereny na północ i zachód od Biebrzy) utworzonym na mocy kongresu wiedeńskiego w 1815 roku. W 1843 roku zniesiono samodzielny obwód białostocki, wcielając te ziemie do guberni grodzieńskiej²³. Pod zaborem rosyjskim zarówno w ramach obwodu białostockiego, jak i w guberni grodzieńskiej Mielewszczyzna wchodziła w skład powiatu sokólskiego. Od 1861 roku w obrębie tego powiatu należała do gminy Trofimówka²⁴. W spisie z 1890 roku odnotowano, że majątek Milewszczyzna należał do Karla Salzmana (Zalcmana)²⁵.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego z 1902 roku stwierdzał, że Milewszczyzna to folwark w powiecie sokólskim, w gminie Trofimówka, należący do Salzmannów, zawierający w sobie 89 dziesięcin ziemi²⁶.

W Aktach Starszego Notariusza Grodzieńskiego zachował się akt kupna sprzedaży z 1912 roku, stwierdzający, iż Sabin-Karl Karłowicz Zalcman sprzedał kawałek ziemi sianokośnej nazwanej Mirtowszczyzna o powierzchni około 12 dziesięcin, położonej w granicach między kolonią *Ratienau* fermy *Mitrowszczyzny*, *dierewni Łubianki* i *dierewni Jatwież*, *bielostockiego ujezda*²⁷. Kiedy dokładnie miała miejsce transakcja, trudno dociec, gdyż pochodzący z 1912 roku dokument jest tylko wypisem potwierdzającym kontrakt. Występujący w dokumencie Sabin – Karol Karłowicz Zalcman był zapewne synem odnotowanego w 1890 roku Karla Zalcmana, który wszedł w posiadanie majątku przed tymże rokiem²⁸.

W 1921 roku w folwarku Milewszczyzna, należącym do gminy Korycin, powiatu sokólskiego, odnotowano dwa domy mieszkalne, w których naliczono 26 osób (12 mężczyzn i 14 kobiet). Wśród nich było 21 katolików i 5 prawosławnych. 21 osób zadeklarowało narodowość polską zaś 5 – inną²⁹. Według *Księgi adresowej* z 1930 roku właścicielką majątku ziemskiego Milewszczyzna, liczącego 84 hektary, była *Sabina Zalcman*, do której należał też funkcjonujący tu młyn wodny³⁰. Była to zapewne pomyłka wydawcy książki, który imię Sabin przerobił na jego żeński odpowiednik³¹. Fakt, że w okresie międzywojennym właścicielem majątku był mężczyzna, potwierdzają relacje mieszkańców Mielewszczyzny, jak też wspomnienia osób związanych z Zalcmanami. Autorka pracy zatytułowanej *Pamięci przodkom, 100 lat rodziny Rejów* – pani Ewa Prokop z Korycina pisała: *Wracając do opisu majątku. Nad rzeką stał drewniany młyn wodny, podzielony na część mieszkalną (drewnianą) i murowaną. (...) Na wzgórzu stał letni dom z altaną, obsadzony akacjami, bzami, mnóstwem krzewów i kwiatów. Kiedy rodzinę Salzmann zesłano na Syberię, ojciec Zofii Rej – Antoni zaopiekował się letnim domkiem. Opiekę powierzył sam Sabin-Karol Salzmann. Majątek uległ parcelacji. (...) Środkowa stodoła przypadła Zofii Rej i rodzinie*³². Wynika z tego jednoznacznie, że w czasie II wojny światowej majątkiem władał Sabin-Karol Zalcman.

Do dzisiaj zachowały się w Mielewszczyźnie pozostałości grodziska wczesnośredniowiecznego oraz zabudowania folwarku Zalcmanów.

Co do zabudowań folwarcznych, których relikty przetrwały po wschodniej stronie tzw. *Drogi Milowskiej*, wiodącej z Mielewszczyzny na północ, to według tujejszych mieszkańców najstarszym obiektem w zespole jest zachodnia część obory. Twierdzili oni, że stodoła, dom mieszkalny, stajnia-chlew i piwnica wzniesione zostały w latach 20. XX wieku z funduszy Zalcmana³³. Fundusze na budowę nowych i modernizację starych obiektów miały pochodzić z hodowli krów mlecznych. Folwark obejmował ponad 80 ha, w tym sporą część zajmowały łąki i pastwiska w dolinie rzeki Kumiałki. Według mieszkańców Mielewszczyzny w okresie między-

dzywojennym Zalcman wznosił (przebudował?) młyn wodny, natomiast tartak pochodził jeszcze z końca XIX wieku i został rozebrany przed II wojną światową. Co ciekawe, według tych świadectw po 1945 roku, gdy folwark został rozparcelowany, a jego właściciel przeniósł się do Korycina, osoby, które otrzymały ziemię z parcelacji folwarku, *samorzutnie wypłacały ekwiwalent w płodach rolnych prawowitemu właścicielowi – Zalcmanowi*³⁴. Dwór Zalcmanów stał po zachodniej stronie Drogi Milowskiej na terenie grodziska wczesnośredniowiecznego. Według informacji pochodzącej od obecnych mieszkańców osady Mielewszczyzna, dwór został ostatecznie rozebrany przez nowego właściciela budynków dawnego majątku około roku 1950. Pochodzące z niego drewno zostało wykorzystane do budowy budynku mieszkalnego, stojącego na południowym brzegu Kumiałki (ryc. 1)³⁵.

6. Wschodnia ściana budynku mieszkalnego w Mielewszczyźnie, do budowy której użyto drewna z rozebranego dworu. Fot. D. Krasnodębski.
Eastern wall of a residential building in Mielewszczyzna, erected with timber from a demolished manor house.
 Photo: D. Krasnodębski.

Wyniki prac archeologicznych³⁶

Grodzisko w Mielewszczyźnie (gm. Korycin) położone jest na wysokim, północnym brzegu niewielkiej rzeczki Kumiałki – południowego dopływu Biebrzy. Latem 2014 roku zostały na nim przeprowadzone archeologiczne badania wykopaliskowe kierowane przez Dariusza Krasnodębskiego. Powodem podjęcia prac były plany lokalnego samorządu, związane z projektowanym włączeniem tego obiektu w sieć atrakcji turystycznych, położonych wzdłuż szlaku kajakowego biegnącego rzekami Kumiałka i Brzozówka. Władze gminy podjęły się ambitnego zadania stworzenia w tym miejscu punktu widokowego połączonego ze stacją wodną, nie naruszając jednak, a wręcz wykorzystując jako atrakcje turystyczne, znajdujące się w tym miejscu świadectwa dawnego użytkowania.

Stanowisko archeologiczne w Mielewszczyźnie wpisane jest do Rejestru Zabytków Województwa Podlaskiego pod numerem C 44 jako grodzisko wczesnośredniowieczne. Na jego powierzchni widoczne są, zachowane głównie od strony zachodniej, dwie linie wałów, oddzielone suchą fosą. Cała wschodnia część założenia obronnego została zniszczona przez przecinającą je drogę oraz powstałe w 1. poł. XX w.

zabudowania gospodarcze należące do dawnego folwarku. W centralnej części majdanu znajdują się pozostałości cementowego ganku, pochodzące z nieistniejącego już budynku mieszkalnego. Obraz osadnictwa na tym terenie dopełnia rozległa wczesnośredniowieczna osada otwarta przylegająca do grodziska od strony północnej oraz znajdujące się na południe od niego, w dolinie rzecznej, pozostałości zabudowy młyńskiej, ukryte pod nasypem drogi biegnącej z Mielewsczyny do Zabrodzia³⁷.

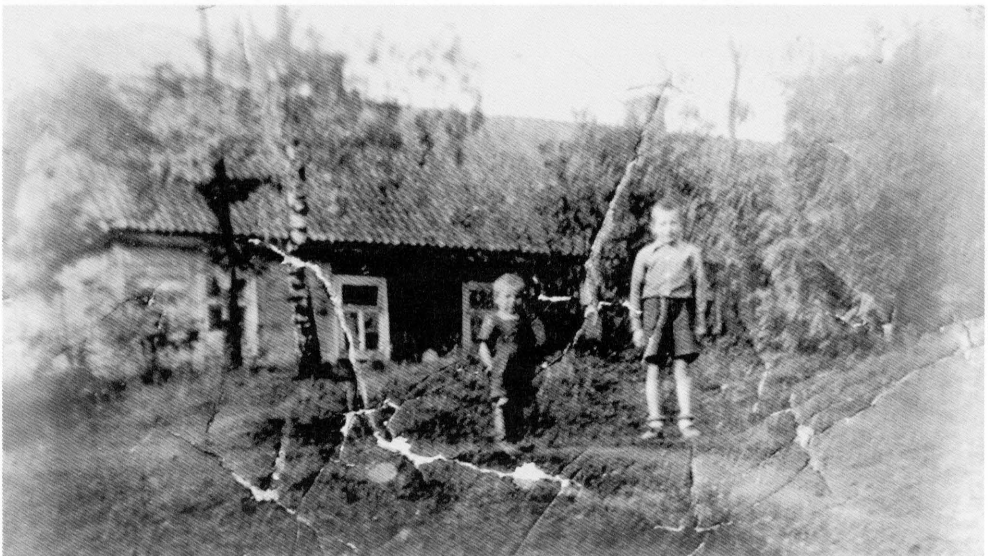
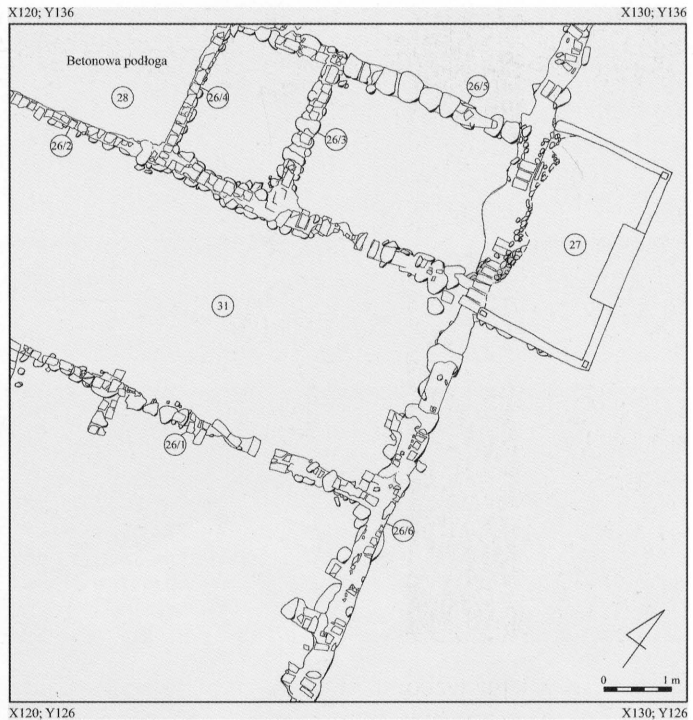
Tak jak już wspomniano, przed rozpoczęciem badań archeologicznych na powierzchni widoczne były pozostałości ganku budynku. Tworzyła go równa podłoga wraz z jednym schodkiem od strony wschodniej oraz wysoka na ok. 0,5 m podmurówka pod wykonaną z drewna wyższą część ganku. Po usunięciu warstwy humusu ukazały się fundamenty ścian nieistniejącego budynku (ryc. 7, 8). Na długości ok. 11 m odsłonięto podwaliny pod wschodnią ścianę zewnętrzną. Były to spojone zaprawą wapienną duże nieociosane kamienie polne, których górną część wyrównywał rząd cegieł i mniejsze kamienie. Miąższość zachowanego fundamentu dochodziła miejscami do ok. 0,35 m i pierwotnie w całości znajdował się on poniżej poziomu gruntu. Nie ulega wątpliwości, że w trakcie rozbiórki usunięto z niego 1-2 poziomy cegiel, o czym świadczą ślady widoczne na profilach wykopu oraz zachowany w kilku miejscach pierwotny poziom fundamentów ścian wewnętrznych. Odchodziły one od zewnętrznego muru w kierunku zachodnim, zaś ich głębokość i grubość była mniejsza od tych tworzących zewnętrzny obrys budynku. Część z nich tworzyły ułożone w 2-3 warstwach cegły, część zaś średniej wielkości kamienie polne, od góry obmurowane rzędem cegieł. Wyróżnia się spośród nich jedynie mur 26/5, ułożony prawie w całości z dużych kamieni. W ten sposób zostało utworzonych 5 „pomieszczeń”, z których większe znajdowały się w południowej części budynku, mniejsze zaś na osi wejścia. W ostatnim z nich (ostatnim od strony zachodniej) znajdowała się cemen-

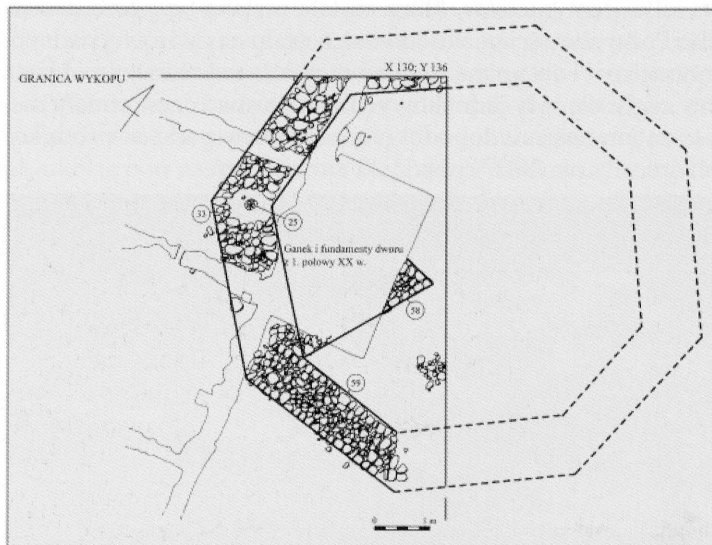
towa podłoga o grubości kilku centymetrów, która została wylana bezpośrednio na pierwotny poziom gruntu. Podwaliny ścian zbudowane zostały na żwirowej podsypce o miąższości kilku centymetrów i obsypane ziemią przemieszaną ze żwirem. Użyte do budowy fundamentów cegły nie były jednakowych wymiarów i często miały nieregularne kształty, były to zatem najprawdopodobniej odrzucone podczas produkcji „odpady”. Wymiary ich wynosiły ok. 26-27 cm x 11-12 cm x 6-7 cm.

7. Odslonięte fundamenty dworu. Fot. D. Krasnodębski.
Disclosed foundations of a manor house.
Photo: D. Krasnodębski.

8. Zarys fundamentów dworu w Mielewszczyźnie – faza III użytkowania majądanu.
Rys. G. Nowakowska.
Outline of the foundations of a manor house in Mielewszczyzna – phase III of using the courtyard.
Drawing: G. Nowakowska.

9. Widok dworu od strony wschodniej, stan z roku 1944 lub 1945. Ze zbiorów rodziny Świenc z Rudki.
View of a manor house from the eastern side, state in 1944 or 1945. From the collections of the Świenc family from Rudka.

10. Rekonstrukcja fundamentów wiatraka z 2. poł. XIX w. – faza II użytkowania majdanu.

Rys. G. Nowakowska, Z. Tragarz.

Reconstruction of windmill foundations from the second half of the nineteenth century – phase II of using the courtyard.

Drawing: G. Nowakowska, Z. Tragarz.

11. Pozostałości podwalin wiatraka, widok od strony wschodniej.

Fot. D. Krasnołębski.

Remnants of windmill foundations, view from the East.

Photo: D. Krasnołębski.

Znalezione podczas badań drobne materiały budowlane wskazują, że stojąca tu, przynajmniej w ostatnim okresie użytkowania, zabudowa przykryta była dachem wykonanym z dachówki ceramicznej. Sam dwór był jednak drewniany, o czym świadczy prawie zupełny brak w wykopach archeologicznych większej ilości cegieł. Potwierdza to także wykonana na początku lat 40. XX w. fotografia, na której widać front domu od strony wschodniej (ryc. 9). W przemieszanych nawarstwieniach związanych z destrukcją zabudowy wystąpiły fragmenty białych

12. Pozostałości podwalin wiatraka z drewnianym słupem w narożniku, widok od strony zachodniej.

Fot. D. Krasnodębski.

Remnants of windmill foundations with a wooden post in the corner, view from the West.

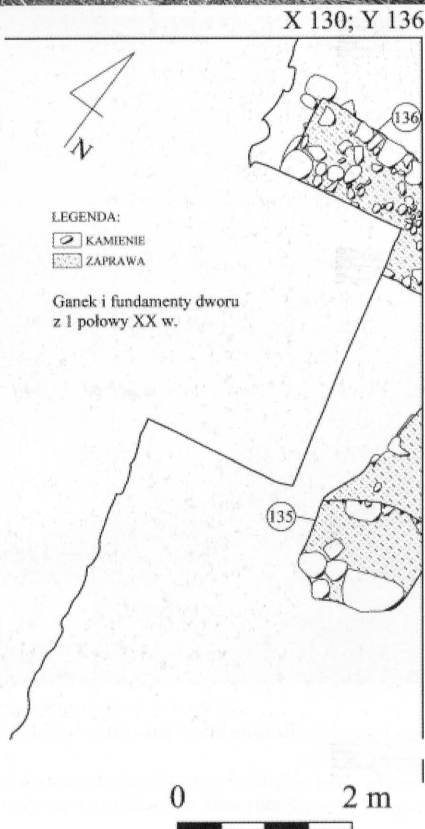
Photo: D. Krasnodębski.

13. Zarys fundamentów budowli z fazy I użytkowania majdanu. Rys. Z. Tragarz, wg M. Krzyżak.

Outline of building foundations from phase I of using the courtyard. Drawing: Z. Tragarz, after: M. Krzyżak.

glazurowanych kafli piecowych oraz żeliwne fajerki, wskazujące na taki właśnie element wyposażenia dworu. Z innych elementów konstrukcyjnych, znalezionych w trakcie badań i związanych z tą fazą użytkowania, wspomnieć można nieliczne zawiasy okienne lub drzwiowe i żelazne gwoździe. Zaskakująco niewielka była także ilość drobnych przedmiotów użytkowych.

Stan zachowania nieruchomości architektonicznych, brak śladów spaleniźny oraz stosunkowo niewielka liczba znalezisk ruchomych wskazują, że budynek został pozbawiony większości wyposażenia i cenniejszych elementów, a następnie rozebrany.

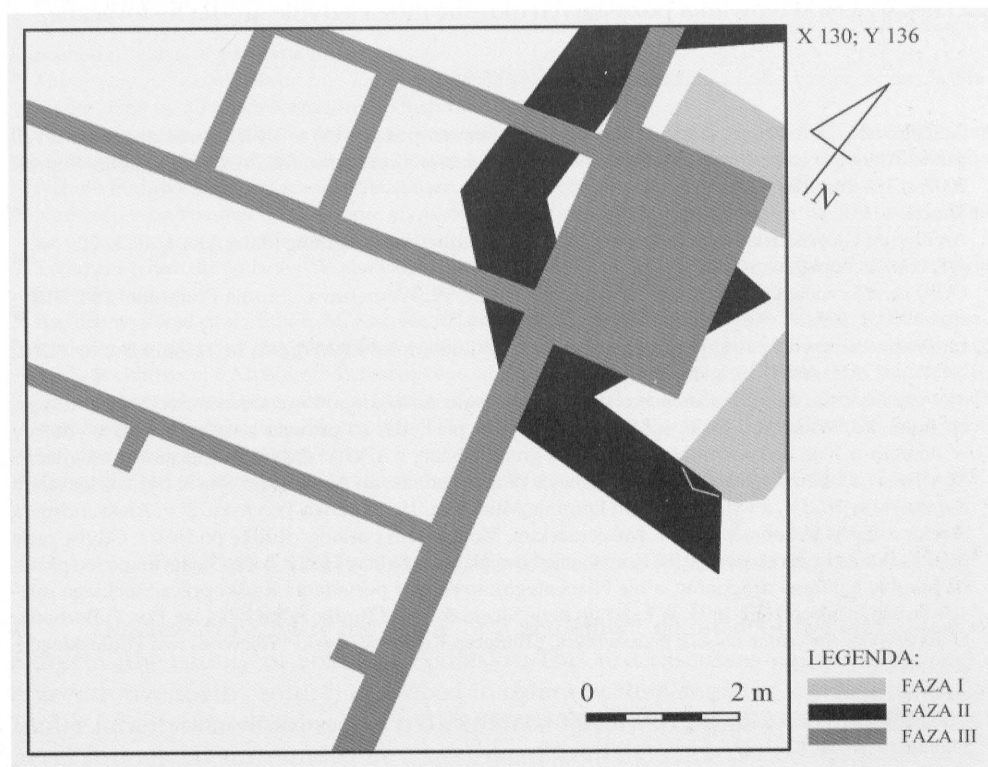

14. Pozostałości fundamentów budowli z fazy I – część północna. Fot. D. Krasnodębski.
Remnants of building foundations from phase I – northern part. Photo: D. Krasnodębski.

15. Pozostałości fundamentów budowli z fazy I – część południowa. Fot. D. Krasnodębski.
Remnants of building foundations from phase I – southern part. Photo: D. Krasnodębski.

Północno-wschodnia część tego budynku oraz fragment ganku posadowione zostały na starszym fundamencie utworzonym przez równo ułożone, niczym nie spojone polne kamienie, tworzące bruk o szerokości ok. 0,9 m i miąższości ok. 0,2 m. Układały się one pierwotnie zapewne w kształt ośmiokąta, z którego zachowały się co najmniej 4 ściany (ryc. 10). Miejscami, tak jak w narożniku północno-wschodnim wykopu oraz wewnątrz młodszego budynku, tworzył on dwa poziomy. Poza jego obrębem zachowała się już tylko pojedyncza warstwa kamieni (ryc. 11, nr 58 i 59). Niższy poziom ułożony był bardzo starannie przy użyciu nieco większych kamieni licujących i mniejszych wypełniających przestrzeń pomiędzy nimi. Od jednego z narożników odchodziła w stronę środka ośmiokąta jeszcze jedna odnoga bruku. W zachodni narożnik wkopany był dodatkowo dębowy słup o średnicy ok. 0,2 m i zachowanej długości ok. 0,8 m, wstawiony w dół o średnicy ok. 1 m i głębokości 0,6 m (ryc. 12). Jak wykazało datowanie dendrochronologiczne, użyte drzewo tego słupa mogło zostać ścięte zapewne niedługo po roku 1825³⁸. Fundament ten został ułożony na podsypce z czystego żwiru o miąższości ok. 0,10-0,15 cm. Związany z nim jest kilkucentymetrowy poziom spalenizny, mogący świadczyć, że ustawiona na nim budowla została zniszczona w wyniku pożaru³⁹.

16. Zarys fundamentów budowli z I fazy.

Rys. Z. Tragarz.

Outline of building foundations from phase I.

Drawing: Z. Tragarz.

Poniżej opisanych konstrukcji, na głębokości ok. 0,5 m, natrafiono na najstarsze ślady działalności ludzkiej w czasach nowożytnych (ryc. 13). Pierwszą z nich stanowiła kamienna ława odsłonięta w pobliżu północno-wschodniego narożnika wykopu, przykryta częściowo przez cementowy ganek budynku (ryc. 14). Miała ona szerokość wynoszącą ok. 1 m i odsłonięto ją na długości dochodzącej do 1,5 m. Tworzyły ją duże głazy spojone zaprawą wapienną z dodatkiem piasku. Wydaje się, że największych kamieni użyto do stworzenia skrzyni zewnętrznej, którą wypełniono nieco mniejszymi kamieniami⁴⁰. Konstrukcja ta wymurowana została w niewielkim wykopie, wkopanym prawie metr w piaszczysto-gliniasty całec i pozostałości wcześnieśredniowiecznej warstwy kulturowej. Z opisaną konstrukcją łączą się być może pozostałości muru widoczne na tym samym poziomie i wchodzące we wschodnią ścianę wykopu (ryc. 15). Została ona częściowo zniszczona późniejszym wkopem, jednak nadal zachował się jej ogólny, najprawdopodobniej prostokątny zarys. Była to kamienno-wapienna ława zbliżona do opisaną wyżej, ale posadowiona na jeszcze większych kamieniach i zbudowana z większych głazów.

Badania archeologiczne na majdanie grodziska w Mielewszczyźnie wykazały zatem istnienie co najmniej 3 faz zabudowy (ryc. 16). Jedną z nich, związaną z wiatrakiem, udało się w miarę precyzyjnie wydatować dzięki analizie dendrochronologicznej. Czas użytkowania pozostałych określić mogą jedynie źródła historyczne.

PRZYPISY

¹ G. Ryżewski, *Dożywotnicy klucza Chodorowskiego ekonomii grodzieńskiej w XVII i pierwszej połowie XVIII wieku. (Materiały gospodarcze i genealogiczne)*, w: *Małe miasta. Gospodarka*, red. M. Zemło, Lublin-Supraśl 2007, s. 164-165, 176, 177.

² Tamże, s. 151.

³ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Kameralne (dalej: AK), I/12, k. 22.

⁴ AGAD, Zb. Popielów, nr 324, k. 164.

⁵ *Opisy parafii dekanatu knyszyńskiego z roku 1784*, oprac. W. Wernerowa, „Studia Podlaskie”, t. I, Białystok 1990, s. 169.

⁶ Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej: LPAH), SA, nr 11556, k.8v; nr 11291, k.117v; AGAD, AK, I/13, k. 46-7.

⁷ *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo trockie 1690 r.*, opr. H. Lulewicz, Warszawa 2000, s. 128. Informacja ta pochodzi co prawda z uzupełnienia wydawcy w oparciu o listę dożywotników ekonomii grodzieńskiej z 1747 r. Odnotowano tam: *p. Alexander K[azi]mierz Stocki z Rafałówki i Rudki 4 [dymy]*. Wiemy jednak, że Aleksander Stocki był właścicielem Rafałówki w 1673 r., a wdowa po nim Eufemia Milewska, 1° v. Janowa Trzyńska, 2° v. Aleksandrowa Stocka ustąpiła te dobra w 1699 r. Kurzenieckim. Mógł zatem posiadać Rudkę po 1676 r. Gdyby rację miał A. Boniecki, który podaje, że Konstancja Mroczkówna była w 1682 r. żoną Głębockiego (co prawda Jakuba, kapitana dragonów, a nie Hiacentego), to cezury posiadania Rudki przez Stockiego mieściłyby się w latach 1682-1693. W każdym razie Stocki dzierżył Rudkę tylko kilka lat. Por. P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 11, 2005, s. 52, 57.

⁸ AGAD, AK, I/12, k. 22.

⁹ LPAH, SA, nr 11556, k. 8v; nr 11290, k. 84v; nr 11291, k. 117v. Tu wszędzie 5½ włóki.

¹⁰ Tamże, nr 11556, k. 21-22.

¹¹ Tamże, nr 11291, k. 117v.

¹² AGAD, AK, I/13, k. 46-47.

¹³ G. Ryżewski, *Ludzie Biebrzy*, w: *Z biegiem Biebrzy. Przewodnik historyczno-etnograficzny*, red. A. Gawel, G. Ryżewski, Białystok-Suchowola 2012, s. 64.

¹⁴ LPAH, F. 694, op. 1, nr 3994, k. 176v.

- ¹⁵ Narodowe Archiwum Republiki Białoruś w Mińsku, F. 1928, op. 1, nr 72, k. 147-147v.
- ¹⁶ Tamże, k. 147.
- ¹⁷ Tamże.
- ¹⁸ LPAH, SA, nr 11649, k. 59v.
- ¹⁹ Tamże, nr 3389, k. 5v.
- ²⁰ Tamże, nr 4056, k. 76v.
- ²¹ *Sumarysz dokumentów Kamery Wojny i Domen 1796-1807*, oprac. A. Gawroński, Białystok 2006, s. 7.
- ²² K. Ameljańczyk, *Ziemia Sokółka*, cz. II. *Szkiec źródłowe do dziejów Sokólszczyzny (XVII-XIX wiek)*, Sokółka 2000, s. 46 (maszynopis).
- ²³ G. Ryżewski, *Osadnictwo i przynależność administracyjna*, w: *Z biegiem Biebrzy. Przewodnik historyczno-etnograficzny*, red. A. Gaweł, G. Ryżewski, Białystok-Suchowola 2012, s. 27-28.
- ²⁴ П. Диковъ, *Список землевладений въ Гродненской губернии*, Гродна 1890, s. 50.
- ²⁵ Tamże.
- ²⁶ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. XV, cz. II, Warszawa 1902, s. 324.
- ²⁷ Archiwum Państwowe w Białymstoku, Starszy Notariusz Grodzieński, syg. 346, k. 154.
- ²⁸ П. Диковъ, *Список землевладений въ Гродненской губернии*, s. 50.
- ²⁹ *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*, t. V, Województwo białostockie, Warszawa 1924, s. 74.
- ³⁰ *Księga adresowa Polski*, Warszawa 1930, s. 129.
- ³¹ Podobna pomyłka zaszła także w notatce dotyczącej przejęcia zabytków archeologicznych znalezionych na gruntach majątku Milewsczyczyna, datowanej na 7 maja 1936 r. i podpisanej przez ówczesnego Dyrektora Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.
- ³² <http://www.wspolczesna.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20050518/REGION02/50517006>
- ³³ W kamienny mur ogrodzenia otaczającego te zabudowania wmurowano 2 kamienie młyńskie mogące pochodzić z dawnego młyna lub wiatraka.
- ³⁴ *Milewsczyczyna. Zespół folwarczny, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, oprac. S. Małyшко, 1989 (w zbiorach Narodowego Instytutu Dziedzictwa).
- ³⁵ Potwierdzają to zarówno widoczne w konstrukcji ścian starsze ślady po otworach okiennych, jak i odbarwienia po dawnym szalunku, którym były obłożone. Zwraca także uwagę duża grubość użytych do budowy belek, znacznie odbiegająca od tych spotykanych w wiejskich domach.
- ³⁶ Niniejszy tekst stanowi opracowanie wyników związanych z zabudową nowożytną, nie uwzględniając wykorzystania tego miejsca w czasach wczesnego średniowiecza i średniowiecza.
- ³⁷ Związane z nim drewniane pale znalezione zostały w 2014 r. w sąsiedztwie położonego na północnym brzegu parkingu.
- ³⁸ Analizę wykonał prof. dr hab. M. Krąpiec w Laboratorium Radiowęglowym w Skale k. Krakowa.
- ³⁹ Istnienie starszego niż dwór wiatraka wspomniane jest w notatce dotyczącej znalezisk archeologicznych, pochodzącej z Archiwum Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Być może jej autorem był Gabriel Leńczy i przypuszczać można, że powstała w latach 30. XX w. *Grodzisko na wyniosłym brzegu Kumiałki, zwane Zamczyskiem. Wierzch równy. Był tu wiatrak, teraz jest tam dwór. Przy kopani natrafiono na węgle oraz ziemię czarną.*
- ⁴⁰ Konstrukcji tej nie rozebrano i po zadokumentowaniu zasypano ją ponownie ziemią.

THE PAST AND HISTORICAL MONUMENTS OF MIELEWSZCZYZNA

Milewsczyczyna is the name of a settlement situated in the commune of Korycin (the county of Sokółów Podlaski). This text discusses its past in the seventeenth-twentieth century, described in extant written sources. The history of the titular locality, however, is much older since Milewsczyczyna was an early mediaeval stronghold surrounded by a settlement from the same period. Recently, it became the site of archaeological excavations whose outcome is also presented in the article.